

ОТ АЗБУКАТА КЪМ ЛИТЕРАТУРАТА: ЧИТАНКТЕ В НАЧАЛНОТО ОБУЧЕНИЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА В СЪРБИЯ

Елизабета Георгиев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията изследва ролята на читанките в обучението по български език и литература в началния етап на образование в Република Сърбия (I – IV клас), като ги разглежда в контекста на обучението по езика на българското национално малцинство. Акцентира се върху значението на учебните издания като инструмент за съхраняване и развитие на езиковата компетентност, културната идентичност и традиционното наследство, както и като средство за утвърждаване принципите на равнопоставеност и межкултурен диалог. Подчертава се положителното въздействие на обучението на роден език върху когнитивното развитие, читателската грамотност и общите учебни постижения на учениците.

В изследването е представен съдържателен и функционален анализ на читанките с оглед на тяхната структура, тематичен обхват и методически потенциал за формиране на умения за четене с разбиране, интерпретация и текстова продукция. Разгледана е и ролята на сборниците за извънкласно четене, включващи произведения от български, сръбски и световни автори, както и творби на автори от българската общност в Сърбия, които допринасят за изграждането на читателска мотивация и за развитието на емоционалната и естетическата култура на учениците.

Ключови думи: българска литература; учебник; начално обучение; национални малцинства; български език; културна идентичност; образователни ресурси; извънкласно четене; межкултурен диалог

Обучение на български език

В Република Сърбия живеят повече от 20 национални малцинства, сред които най-многобройни са унгарското, бошняшкото, ромското, албанското, хърватското, румънското. Според данните от последното преброяване на населението представителите на националните малцинства формират съществен дял от общата демографска структура на страната, като в отделни общини и региони те съставляват дори мнозинството от населението. Правата на нацио-

налните малцинства в Сърбия са гарантирани от Конституцията на Република Сърбия, както и от специални закони, преди всичко Закона за защита на правата и свободите на националните малцинства и Закона за националните съвети на националните малцинства.¹ С тези нормативни актове се осигуряват права за съхраняване на националната, културната и езиковата идентичност, използване на майчиния език и писменост в официалната употреба, образование, информиране и култура на майчин език, както и право на създаване на национални съвети като форма на културна автономия.

Образованието на езиките на националните малцинства в Сърбия притежава съществен културен, социален и идентификационен потенциал, тъй като функционира като един от основните механизми за съхраняване на езика, традицията и колективната памет на малцинствените общности. То надхвърля рамките на учебния процес и учебните програми и се свързва с принципите на равнопоставеност, културна приемственост и пълноценно участие на малцинствата в обществения живот.

Българското национално малцинство принадлежи към числено по-малките етнокултурни общности в Република Сърбия. В този контекст обучението по български език придобива стратегическо значение както от образователна, така и от културно-идентификационна перспектива. То се осъществява предимно в населени места с относително компактно българско присъствие, каквито са Димитровград, Босилеград и прилежащите им селища, където съществуват институционални условия за поддържане на обучение на роден език. Такова обучение създава благоприятни предпоставки за овладяване на знания чрез най-близкия до учениците езиков код, което улеснява процесите на възприемане и осмисляне на учебното съдържание. В научен план е утвърдено становището, че обучението на роден език в началния етап на образованието подпомага когнитивното развитие, стимулира езиковата и комуникативната компетентност и съдейства за формирането на устойчива личностна идентичност и увереност. Този модел на образование се обвързва и с по-високи образователни постижения, особено в рамките на началния училищен етап, когато се полагат основите на грамотността и учебната мотивация.

След Втората световна война, с официалното признаване на българите в Югославия като национално малцинство, българският език се интегрира в югославската образователна система. През последвалите повече от седем десетилетия той е изучаван в различни форми: като основен език на обучение, при който целият учебен процес се провежда на български, като учебна дисциплина с променлив хорариум и статут – задължителен или факултативен (в рамките на обучение на сръбски език), както и като елемент на експериментални програми за двуезично образование. (Davítkov, 2025, pp. 99 – 100).

Статутът и функционирането на езиките на националните малцинства, включително българския, в образователната система на Сърбия и бивша

Югославия, представляват комплексна проблематика, която налага систематичен и дългосрочен подход, придружен от изграждане на устойчиви институционални рамки както за пълноценно овладяване на българския език, така и за неговото преподаване като самостоятелен учебен предмет. „Както за обучението на/по официалния сръбски език, така и за обучението на/по езиците на официално признатите национални малцинства, е нужно да има издържани и актуализирани учебни планове и програми, въз основа на които да има учебници и учебни помагала, подготвени учители, за които да се организират ежегодни семинари и квалификационни курсове за професионално израстване, и др. Всичко това изисква повече усилия, когато става дума за езиците на националните малцинства, тъй като това са езици, функциониращи в образователна система на друга държава“ (Davitkov, 2025, p. 99).

От правна и институционална гледна точка обучението на български език представлява практическа реализация на конституционно гарантираните и законово регламентирани права на националните малцинства в Сърбия. То потвърждава ангажимента на държавата към прилагане на европейските стандарти в областта на защитата на малцинствените права и езиковото многообразие. В този смисъл училищата и учебните програми на български език имат и символна функция. Те свидетелстват за общественото признаване и видимост на българската национална общност в публичното пространство.

Съгласно действащата нормативна уредба в Република Сърбия са предвидени три форми за изучаване на български език:

- обучение, при което българският език е основен език на преподаване²;
- двуезично (билингвално) обучение³;
- изучаване на български език като учебен предмет под наименованието „език на национално малцинство с елементи на националната култура“, както е формулирано в официалната учебна програма.

Съгласно чл. 12 от Закона за основното възпитание и чл. 5 от Закона за средното образование и възпитание обучението за представители на националните малцинства може да се осъществява на майчин език или двуезично, при условие че при записването в първи клас са заявени най-малко 15 ученици за такава форма на обучение.

„... съществуващите учебни програми се определят от начина, по който се изучава българският език:

- като майчин – в този случай той е задължителен учебен предмет с наименование *Матерњи језици припадника националних мањина*; обучението завършва с оценка, която влиза в общия годишен успех на учениците и с хориум от 144 часа за основното училище;
- като втори език – в този случай той е избираем предмет, който носи наименование „Български език с елементи на национална култура“ (*Бугарски Језик са елементима националне културе*) с оценка, която не влиза в ди-

пломата на учениците, и е с хорариум от 2 часа седмично, 72 часа годишно“ (Radkova, Petrov, Padeška, Davitkov, 2014, pp. 175).

Въпреки съществуващите предизвикателства като демографския спад, ограничения брой ученици и недостатъчните образователни ресурси обучението на български език остава един от основните стълбове за съхраняването на българската общност в Сърбия. Неговото развитие и последователна подкрепа представляват инвестиция не само в малцинствената група, но и в културното многообразие и социалната кохезия на сръбското общество, като цяло.

Учебниците на български език са част от официалната образователна система в Сърбия и осигуряват възможност учениците, принадлежащи към българското национално малцинство, да се обучават и развиват на своя майчин език. Националният съвет на българското национално малцинство играе ключова роля като партньор за гарантиране качеството на тези учебници, както и за насърчаване на образователни и културни инициативи в рамките на общността.

В съответствие с правото на образование на майчин език, Министерството на просветата на Република Сърбия осигурява учебници на езиките на националните малцинства, включително на български език. Тези издания са включени в постоянния каталог на учебниците и се предоставят безвъзмездно на учениците, обучаващи се на български език⁴. Тези учебници са преведени на български език и обхващат всички задължителни учебни предмети от учебния план и програма от началните класове до осми клас на основното образование.

В интервю, публикувано в списанието за литература, култура и изкуство „Културна алтернатива“, доц. д-р Ивана Давитков – научен работник с дългогодишен изследователски опит в областта на образованието на българите в Сърбия, акцентира върху следните наблюдения и важни изводи: „Ако говорим за българския език като учебен предмет независимо от това как се нарича той – български език и литература или български език с елементи на национална култура, задължително е да има учебници. Притеснява ме например фактът, че според информация от сайта на единственото издателство, което ги предлага, повечето от тях са изчерпани. Вярно е, че тези учебници попадат в групата на т.нар. учебници с нисък тираж, но това не може да бъде приемлив отговор, ако един родител желае да закупи учебник за детето си“ (Davitkov, 2025, pp. 99 – 100).

В обобщение, извършеният анализ на организационните модели, учебните програми и институционалния статут на българския език в образователната система на Република Сърбия очертава необходимостта от целенасочена и устойчива държавна политика, насочена към укрепване на нормативната, кадровата и ресурсната обезпеченост на обучението. Осигуряването на ак-

туализирани учебни планове, качествени учебници и висококвалифицирани педагогически специалисти следва да се разглежда като структуроопределящ фактор за ефективното функциониране на българоезичното образование.

В този контекст дългосрочното развитие на обучението по български език предполага стратегическо планиране, съобразено с демографските динамики и специфичните потребности на малцинствената общност. Следователно подкрепата за българоезичното образование не се изчерпва с гарантиране на индивидуално право, а придобива по-широко обществено значение – като принос към утвърждаването на езиковото многообразие, социалната интеграция и интеркултурния диалог в съвременното сръбско общество.

Читанки: съдържание и методологически аспекти

Читанките в началния етап на обучение (1. – 4. клас) не представляват просто сборници с текстове, а основен инструмент за литературно възпитание. Те подпомагат усвояването на правилно и осмислено четене, развиват умения за преразказ, речников запас и творческо мислене, като въвеждат учениците в основните литературни жанрове – приказка, разказ, стихотворение, гатанка. Чрез текстове с поучителен характер, описания на ежедневието на детето, теми за приятелството, труда и добротата, читанките изграждат първите литературни понятия и стимулират критическото мислене и способността на децата да формират собствено мнение.

Освен езиковите и литературните компетенции читанките играят ключова роля за формирането на културна и национална идентичност. Те запознават учениците с националната литература, традициите и ценностите на родния край, а визуалните материали, като илюстрации, засилват емоционалното въздействие на текстовете, стимулират въображението и подпомагат възприемането на съдържанието. По този начин читанките съчетават образователната и културната функция, като изграждат основите на литературната компетентност и формират отношение към литературата и културата още в ранния етап на обучение.

Читанка за първи клас на основните училища

Учебникът *Читанка* за първи клас⁵ на основните училища, публикуван през 2012 г., е резултат от съвместната работа на Дарина Дончева и Дешка Георгиева. С обем от 90 страници учебникът представя българската реч по достъпен начин за първокласниците и ги въвежда в основите на езиковата и литературната компетентност. Читанката е предназначена за следбуквения период в I клас, след като учениците вече са усвоили буквите чрез буквара. Издател е водещият сръбски издател на учебници „Издателство за учебници“ („Завод за уџбенике“) от Белград.

Основната цел на учебника е развитието на началната читателска култура. Той подпомага разбирането на художествения текст, обогатява речниковия запас и стимулира формирането на устна реч. Читанката въвежда първите литературни жанрове, включително стихотворение, приказка, кратък разказ, гатанка и пословица, и ги представя по подходящ за възрастта начин.

Текстовете са систематизирани тематично, обхващайки ключови области от детския опит: училище, семейство, природа, празници, игри и приказен свят. В учебника са включени класически текстове, характерни за българските читанки за I клас, както и произведения на народното творчество. Сред тях са народни песни („Юнак и гора“, „Сурва, сурва година“, „Коледарска благословия“) и приказки („Кой бил по-трудолюбив“, „Мързеливата снаха“), както и гатанки и пословици, въведени чрез размисъл върху други текстове (например народната приказка „Пили – патили“ и свързаните с нея пословици).

Детската поезия заема централно място в читанката. Представени са произведения на Ран Босилек („Родна реч“), Калина Малина („Първокласник“), Елисавета Багряна („Първите уроци“, „Самичък“), Дора Габе („Нетърпеливо“), Петко Р. Славейков („Малък Пенчо“), Чичо Стоян („При мама и при татко“), Иван Вазов („Молитва“, „Песен за синчеца“), Асен Босев („Ловец“), Виктор Самуилов („Ръкавичка“) и др. Включени са и по-дълги стихотворни форми, като „Дядовата ръкавичка“ на Елин Пелин, както и преводи на поезия, например от сръбския поет Ласло Блашкович „Мама казва“ и от поета от българското малцинство Александър Дънков („Нашият учител“).

Кратките разкази и приказки разглеждат теми, свързани с първия учебен ден, приятелството, животните, сезоните и семейния живот. Сред включените автори са и Ангел Каралийчев („В гнездото“, „Врабче и самолет“), Асен Разцветников („Строители“, „Дядо Мраз“), Елин Пелин („Листата“, „Баба Марта“), Станка Пенчева („Баба не ме обича“), Емилиян Станев („Повлекана и Бързоходко“), Трайко Симеонов („Дядовата питка“), както и класически световни произведения – „Пинокио получава буквар“ от Карло Колоди, „Вълкът и седемте козлета“ от Братя Грим, „Най-добрата“ от Лев Толстой и „Слънцето и облакът“ и „Бърканица в приказките“ от Джани Родари.

Текстовете са подредени по нарастваща трудност, като се започва с произведения, състоящи се от кратки изречения (2 – 3 изречения), преминава се през четиристишия и малки разкази и се стига до първи анализи на героите чрез въпроси като „Кой е добър?“ и „Какво научихме?“. Включени са и забавни и познавателни текстове – народни гатанки (включително от Константин Величков) и хумористични миниатюри. Учебникът завършва със стихотворението „Ваканция“ на Петя Йорданова.

Илюстрациите на Милица Стеванович визуално допълват съдържанието на текстовете и обогатяват възприятието на учениците, създавайки хармонична връзка между художественото и визуалното представяне.

Читанката за първи клас представлява цялостен учебен инструмент, който съчетава езиково обучение с въвеждане в основите на детската литература. Тя подпомага развитието на началната читателска култура, обогатява речниковия запас и стимулира формирането на устна и писмена реч. Методологическото подреждане на текстовете по нарастваща трудност, тематичната систематизация и разнообразието от жанрове – стихотворение, приказка, разказ, гатанка и пословица – осигуряват последователно усвояване на материала. Включването на илюстрации допълва учебното съдържание, като създава хармонична връзка между визуалното и литературното възприятие на ученика. По този начин читанката функционира като ефективен и целенасочен инструмент за първоначално литературно и езиково образование.

Читанка за втори клас на основните училища

„Читанка“ за II клас⁶, чийто автор е Дешка Георгиева, представлява учебник по български език и литература, предназначен за обучение на българския език като майчин в основните училища, тези на българското национално малцинство в Сърбия. Издаден е от „Издателство за учебници“ („Завод за учебнике“) Белград и е одобрен от Министерството на просветата на Република Сърбия. С обем от около 105 страници, учебникът е въведен в учебна употреба още през 2005 г. и се използва активно и до днес.

Във втори клас учениците вече владеят базовата техника на четене, поради което функциите на читанката се различават от тези на читанката за първи клас. Обучителният процес е насочен към формиране на умения за осмислено четене, задълбочено разбиране на текста и адекватен устен и писмен преразказ. Читанката изпълнява функцията на основен инструмент за литературно възпитание, като въвежда учениците в познаването на основните жанрове (приказка, разказ, стихотворение и гатанка) и изгражда начална литературна компетентност. Едновременно с това тя разширява речниковия запас и подпомага културната социализация и утвърждаването на културната идентичност.

Учебникът е структуриран тематично в 11 рубрики: „Здравей, училище“, „Златна есен златни листа рони“, „В царството на приказките“, „Сняг се сипе на звездички“, „Моят бащин край“, „Хубавицата пролет иде“, „Майчица – златна сенчица“, „Хайде да играем“, „Минути за смях“, „Името на май“ и „Що е то“. Чрез стихотворения и прозаични текстове учениците се запознават с темите за училището, природата, семейството и родния край.

Сред включените стихотворения са „Прощаване с букварчето“ от Христо Радевски, „Солунските братя“ от Георги Авгарски, „Кога е това“ от Калина Малина, „Моят бащин край“ от Николай Зидаров, „Карнавал в гората“ от Леда Милева, „Светофари от Кирил Назъров, „Чудната врата“ от Веселин Ханчев, „Златна есен“ от Елин Пелин, „Ранна пролет“ от Николай Лилив, „Влада, дядо и телевизорът“ от Марко Ганчев и „Ваканция“ от Леда Милева и др.

По-голямата част от текстовете са прозаически и включват поучителни истории, описания на ежедневието на детето, теми за приятелството, труда и добротата. Сред авторите, представени в читанката, са Ран Босилек („Косе Босе“, „Патиланско царство“), Стоян Дринов („У дома“), Емилиян Станев („Бодливият трън“), Георги Райчев („Най-хубавото птиче“), Петя Йорданова („Трите шапки“), Марко Ганчев („Припознала се мечка“), Надя Трендафилова („Двете мечета: пиеска“) и други. Значителна роля имат и народните приказки, като „Врана и лисица“, „Гората и брадвите“, „Най-хубавите ръце“ и др. В рубриката „Моят бащин край“ е включен и разказът на българския автор от малцинството Марин Младенов „Чуден сън“.

Повечето текстове са придружени от въпроси за съдържанието, които стимулират учениците да изразят своето мнение или позиция относно разглеждащите явления. Много от тях са допълнени с подходящи пословици, свързани с темата на текста.

Илюстрациите към читанката са дело на Коста Милованович – един от най-изтъкнатите сръбски илюстратори. Те следват съдържанието на текстовете и допълват емоционалното въздействие на всяко стихотворение или приказка, като засилват визуалното възприемане и разбирането на материала от учениците.

„Читанка“ за втори клас на Дешка Георгиева представлява комплексен и функционален учебен ресурс, който съчетава развиване на четивни умения, литературно възпитание и формиране на културна идентичност у учениците. Чрез тематично структурирани рубрики, разнообразие от стихотворения, прозаични текстове и народни приказки, както и въпроси и пословици учебникът стимулира осмисленото четене, критическото мислене и умението за преразказ. Илюстрациите на Коста Милованович допълнително засилват възприемането и емоционалното въздействие на съдържанието. Така читанката не само подпомага усвояването на българския език като роден, но и утвърждава връзката на учениците с културното наследство и ценностите на родния край.

Читанка за трети клас на основните училища

Автор и на тази читанка⁷ е Дешка Георгиева. Читанката представлява учебник по български език и литература за трети клас от учебния комплект по български език⁸, предназначен за обучение на ученици от българското национално малцинство в Република Сърбия. Изданието е публикувано през 2005 г., официално е одобрено за училищна употреба, като продължава да се използва и в съвременната образователна практика.

В сравнение с читанките за първи и втори клас настоящото издание демонстрира по-висока степен на интерактивност. В началото на учебника е въведена система от условни графични знаци, които ориентират ученика в работата с текста (въпроси, въпроси и задачи, препратки към работната тетрадка,

речник на непознати думи). Художественото оформление и илюстрациите на Коста Милованович допринасят за по-достъпното възприемане на съдържанието и улесняват визуалното разбиране на литературния текст.

Подборът на художествените произведения е съобразен с утвърдените принципи на началното литературно обучение. Аналогично на читанките за I и II клас, включени са кратки, композиционно и семантично достъпни текстове – приказки, разкази, стихотворения, басни и разнообразни фолклорни образци (гатанки, пословици, народни песни), които отговарят на възрастовите особености на учениците. Наред с тях присъстват и по-сложни в тематично и смислово отношение произведения, предполагащи по-висока степен на читателска ангажираност и интерпретативна активност.

Подобна селекция осигурява балансирано съчетаване между четивност, познавателна стойност и възпитателен потенциал – характеристика, типична за ранния етап на литературното образование, в който се полагат основите на литературната култура и читателската компетентност.

Произведенията са организирани в тематични кръгове, близки до детския опит: семейство (емоционално развитие), приятелство (социални ценности), природа (наблюдателност и сетивност), труд и училище (формиране на морални модели) и родина и традиции (културна идентичност).

След всеки текст са предложени въпроси и задачи, насочени към разбиране на прочетеното, преразказ, откриване на поука и творчески дейности (рисуване, измисляне на край, съставяне на диалог). По-задълбочените аналитични упражнения обаче са изнесени в работната тетрадка, което е типично за началния образователен етап — ученикът все още не извършва систематичен литературен анализ, а предимно разказва, съпреживява и интерпретира текста.

В читанката са включени стихотворения от утвърдени автори: Никола Фурнаджиев („След ваканцията“), Елисавета Багряна („Ученици“, „Великденски помагачи“), Асен Босев („Мара пише съчинение“, „Книжка моя“), Емануил Попдимитров („Бъдни вечер“, „Птиче в клетка“), Янаки Петров („Баба Марта“), Асен Разцветников („Пролетен зов“), Виктор Самоилов („Между нас да си остане“), Константин Величков („Приятели“), Александър Геров („Хвърчило“), Петя Дубарова („Морето“) и др.

Сред прозаичните произведения са представени: Ангел Каралийчев („Училище зове“ и „Майка“), Радой Киров („Защо врабчето не отиде в топлите страни“), Георги Райчев („Циндил-пиндил и „Джаста-праста“), Емилиян Станев („Тревога в гората“), текстове от Йордан Радичков, Леда Милева („Старата къщурка“), Петко Ю. Тодоров („Първото кокиче“), Ран Босилек („Малкият Хитър Петър“ и „Излет“), Георги Караславов („Самохвалко“), Константин Константинов („Захарното петле“), Светослав Минков („Сапунени мехури“) и др.

В този етап именно читанката формира първоначалния читателски вкус, отношението към литературата и чувството за културна принадлежност. В сравнение с учебниците, използвани в България, помагалата за малцинствено образование се характеризират с по-постепенно усложняване на учебното съдържание, по-голям брой обяснителни задачи и работа в условията на двуезична среда. По този начин читанката функционира едновременно като учебник по литература и като средство за съхраняване на езика.

Представените в читанката автори конструират цялостна и последователна репрезентация на българската литературна традиция – от утвърдените класици до съвременните автори на литература за деца. Чрез включването на значими имена с различни поетики, жанрови предпочитания и тематични акценти се осигурява възможност учениците да се докоснат както до естетическото многообразие на националната литература, така и до нейните ценностно-нормативни и морално-възпитателни измерения. Подобен подбор гарантира приемственост между поколенията творци и съдейства за формиране на начално усещане за литературен канон.

Читанка за четвърти клас на основните училища

Автор на читанката, публикувана през 2005 г. в обем от 135 страници, е Ясмина Йованович. Изданието⁹ е последният литературен учебник в началния образователен етап и изпълнява обобщаваща и подготвяща функция, осигурявайки преход към системното предметно обучение по литература в прогимназията.

Докато читанките за I – III клас изграждат базисни читателски умения, в четвърти клас се очакват аспекти на литературен анализ. Учениците започват да различават жанрове, да откриват тема и поука, да характеризират литературен герой, да изразяват собствено мнение за текст, да съставят по-подробен преразказ и да разпознават основни художествени средства (повторение, сравнение, описание). В този смисъл учебникът въвежда първите елементи на литературно-теоретично мислене.

Читанката е организирана тематично и жанрово, като са включени текстове, свързани с училището, семейството, природата, всекидневието и приказния свят. В този клас учениците се срещат с по-широк литературен канон на българската детска литература.

В поетичния раздел са включени автори като: Христо Радевски („Първият учебен ден“), Лиана Даскалова („Цветя за учителя“), Елисавета Багряна („Слънцето и книгата“), Асен Разцветников („Сбогом“, „От що се земя разтвори“), Петя Дубарова („Последен танц“, „Детство“), Петко Р. Славейков („Орел, рак и щука“), Емануил Попдимитров („Снежен човек“), Елисавета Багряна („На пързалката“), Пенчо Славейков („Писма на пролетта“), Кирил Христов („Облаче в пустиня“), Евтим Евтимов („Вълшебните пътеки“), Иван

Вазов („Песента на синчеца“), Марко Ганчев („Азбука за редки думи“), Леда Милева („Хармоника“) и др.

Прозаичният корпус включва: Цветан Пешев („Задача на две тръби“), Йордан Радичков (откъси от „Ние, врабчетата“), Константин Константинов („Старият щърк“), Здравко Сребров („Приказка за птичето, семката и младата круша“), Иван Вазов („Чистият път“, „Левски“), Ран Босилек („Наддумване“), Емилиян Станев („При хората“), Камен Калчев („Сребърният ключ“), Елин Пелин („Пролетни гости“), Станислав Стратиев („Череша с алени сърца“), Атанас Стоянов („Най-добрият приятел“), Ангел Каралийчев („Майчина сълза“, „Ижо-Мижо и Клан-Клан“), Елин Пелин („Ян Бибиян и Франц“, „Рибка и жерав“), Георги Караславов („Чудна свирка“, „В морските дълбини“), Асен Разцветников („Старопоговорка“), Георги Мишев („Събирачът на яйца“), Ивайло Петров („Лъжец“) и др.

В читанката са представени и автори от българското малцинство – Марин Младенов („Качамак“) и Александър Дънков („Елегия“). Включени са също текстове, свързани с празници и обичаи (напр. „Коледари“ от Елена Огнянова и др.), както и практически образци (как се пише писмо, откъси от дневника на Петя Дубарова).

Особено внимание е отделено на народното творчество – народни приказки („Тримата братя и златната ябълка“, „Как селянинът раздели гъските“), народни песни, пословици и гатанки.

В отделни уроци са включени обобщения с практическа насоченост към усъвършенстване на четивната техника и дикцията чрез скоропоговорки. „За да научите да четете точно, свободно и без запъване, е необходимо да изговаряте ясно и отчетливо всеки звук. Текстовете „Скоропоговорка“ и „Подарък от Прага“ съдържат много скоропоговорки, които служат не само за забавление, но и да ви помогнат при трениране на четенето“ (Jovanović, 2005, p. 97).

Учебникът завършва с българския всеучилищен химн „Кирил и Методий“ от Стоян Михайловски.

В сравнение с предходните читанки въпросите след текстовете имат по-изразен интерпретативен характер и включват задачи за изразяване на лично мнение и начални форми на литературен анализ, както и подготовка за писмен отговор. По този начин учебникът насочва ученика от елементарното четене към осмисляне на художествения текст и разсъждение върху него.

Читанката за IV клас изпълнява стратегическа педагогическа роля, като завършва началния етап на ограмотяване и поставя основите на системното литературно образование, насочено към по-голяма самостоятелност и критичност в читателското възприемане. Като логичен завършек на началния образователен цикъл, учебникът на Ясмина Йованович осигурява плавен преход към прогимназиалния етап чрез разширяване на литературния канон и засилен интерпретативна ориентация на задачите.

Сборници с произведения за извънкласно четене за ученици от I до IV клас

През 1999 г. издателство „Братство“ от Ниш и Издателство за учебници и учебни помагала („Завод за учебнике и наставна средства“) Белград реализират съвместен издателски проект, насочен към публикуването на сборници с текстове за извънкласно четене. Поредицата е предназначена за всички класове на основното училище (I – VIII клас), като за учениците от V до VIII клас са подготвени по два отделни тома. В тях са включени произведения от българската национална литература, преводи от световната литература, сръбски автори и творби на представители на българското национално малцинство в Сърбия.

Сборникът *Светли училищни дни: избрани четива за извънкласно четене по български език за I клас*, съставен от Владимир Стоименов, Ранко Карамфилов и Милан Миланов, е предназначен за най-малките ученици. В него са поместени произведения на Емануил Попдимитров, Йордан Друмников, Георги Караславов, Дора Габе, Атанас Далчев, Методи Христов, Надежда Стаменова, Ран Босилек, Елисавета Багряна, Йордан Стубел, Елин Пелин, Асен Разцветников, както и текстове от Лев Толстой и Езоп. Представени са и автори от българското малцинство: Милорад Геров, Снежана Виданович, Радко Стоянчов и Александър Дънков.

Сборникът *Здравей, училище любимо: избрани четива за извънкласно четене по български език за II клас*, със същите съставители, е структуриран в тематични раздели („Училище любимо“, „Родна стряха“, „При мама и при татко“, „Приказан свят“). Книгата съдържа значителен корпус от народно творчество и произведения на български автори като Ран Босилек, Йордан Стубел, Елин Пелин, Елисавета Багряна, Дора Габе, Калина Малина, Иван Вазов, Леда Милева, Емануил Попдимитров, Асен Разцветников и др. Включени са и сръбски автори (Йован Йованович Змай, Любивоје Ршумович, Бранко Чопич), както и световни класици (Луис Карол, Лев Н. Толстой, Братя Грим). Представени са също творби на автори от малцинството: Снежана Илиева Виданович, Александър Дънков и Милорад Геров.

Сборникът *Книгата е добър другар: избрани четива за извънкласно четене по български език за III клас*, съставен от същия колектив, е разделен на тематични раздели („Книгата е добър другар“, „Животът е вълшебно изворче“, „Родни поля и планини“, „Работата краси човека“). В него са включени народни приказки, гатанки и песни, както и произведения на автори от българското малцинство (Снежана Илиева Виданович, Александър Дънков, Милорад Геров, Марин Младенов, Вукица Иванова Стоименова). Наред с това са включени както канонични, така и по-слабо познати произведения на български автори от XX век, допълнени от преводни текстове от световната литература.

По-сложни по съдържание и предназначени за ученици с по-висока степен на читателска компетентност са текстовете в сборника *Най-хубавото на този свят: избрани четива за извънкласно четене по български език за IV клас*. В предговора съставителите подчертават, че сборникът включва стихотворения, разкази, откъси, народни приказки, басни, пословици, поговорки, гатанки и народни песни от български, югославски и световноизвестни автори, както и от творци на българската общност в Сърбия (Stoimenov, Karanfilov, Milanov, 1999, р. 5) Подборът е съобразен с възрастовите особености на учениците – достъпен по език и съдържание и разнообразен по тематика, с оглед развиване на умения за устно и писмено преразказване. Книгата е организирана в четири раздела: „Най-хубавото на този свят“, „Към безкрайните простори“, „Героично минало“ и „Човекът се учи, докато е жив“.

Поредичата сборници за извънкласно четене за ученици от I до IV клас представлява цялостно и последователно изградена система за въвеждане на децата в света на литературата. Чрез внимателно подбрани произведения от българската, сръбската и световната литературна традиция, както и чрез включването на автори от българското национално малцинство в Сърбия изданията съчетават образователни и културно-идентификационни цели.

Съдържанието е съобразено с възрастовите особености на учениците и постепенно развива техните читателски умения, езикова култура и ценностна ориентация. По този начин сборниците не само подпомагат учебния процес, но и изграждат траен интерес към книгата като духовен спътник в израстването на детето.

Заклучение

Обучението по български език в Република Сърбия има едновременно образователна и идентификационна функция, като неговата ефективност зависи не само от нормативната гаранция, но и от устойчивата институционална и обществена подкрепа. В по-широк обществен план обучението на български език допринася за межкултурния диалог и социалната кохезия, като съчетава съхраняването на малцинствената идентичност с интеграцията в общото образователно пространство.

Читанките за началния етап на обучение (I – IV клас) представляват систематично разработени учебни инструменти, които съчетават езиково обучение, литературно образование и формиране на културна идентичност. Те не само подпомагат усвояването на четивните умения, речниковия запас и творческото мислене, но и въвеждат учениците в основните литературни жанрове, както и в употребата първите литературни понятия като герой, сюжет и поука. Методологически читанките са структурирани по нарастваща трудност и тематични кръгове и са допълнени с въпроси, задачи и творчески упражнения, които стимулират аналитичното и критическото мислене. Илюстрациите до-

пълват текстовете, засилват емоционалното въздействие и подпомагат визуалното усвояване на съдържанието. В контекста на обучението на българското национално малцинство в Сърбия читанките изпълняват и културно съхраняваща функция, утвърждавайки езиковата и литературната идентичност на учениците. По този начин те се превръщат в ефективен и многопластов инструмент за изграждане на началната читателска култура, осмислена литературна рефлексия и формиране на отношение към българската национална литература и култура.

БЕЛЕЖКИ

1. Сърбия е подписала и ратифицирала важни международни документи, като Рамковата конвенция за защита на националните малцинства на Съвета на Европа, с което допълнително се е задължила да подобрява положението на малцинствените общности и да развива интеркултурно общество, основано на равнопоставеност и уважение към различията.
2. Присъства в основното училище и гимназията в Босилеград, както и в гимназията в Цариброд, като в посочените училища освен обучение на български се провежда и обучение на сръбски език (за тази цел са обособени различни паралелки – български, респективно сръбски).
3. От учебната 2018/2019 г. в основното училище в Цариброд е въведена форма на двуезично обучение, обхващаща по една паралелка от I до IV клас. В рамките на учебната програма броят на часовете по български език и литература във всички класове е стандартизиран на 2 часа седмично. Учениците от I и IV клас в т.нар. „сръбски паралелки“ се обучават по 2 часа седмично, като същият брой часове се предвижда и за учениците от I и II клас в „българските паралелки“. Учениците от III и IV клас в тези паралелки имат по 3 часа седмично по български език. През учебната 2023/2024 г. е създадена нова паралелка – тогава V клас, с пет ученици, която се обучава изцяло на български език, като се осигурява пълна интензивност и консистентност на изучаването на майчиния език.
4. Обявљен Каталог учебника на језицима националних мањина за предшколску установу, основну и средњу школу за школску 2025/2026 годину <https://prosveta.gov.rs/vesti/objavljen-katalog-udzbenika-na-jezicima-nacionalnih-manjina-za-predskolsku-ustanovu-osnovnu-i-srednju-skolu-za-skolsku-2025-2026>. (Пристъпено на 15.2.2026 г.)
5. Рецензенти на Читанката са: д-р Мариана Алексич – доцент във Филологическия факултет в Белград, магистър Ивана Давитков – асистент във Филологическия факултет в Белград, Ясмينا Тодоров – преподавателка по български език в Димитровград (Цариброд).
6. Рецензенти на Читанката са: д-р Ничка Бечева – доцент във Филологиче-

- ския факултет в Белград, Галина Шаралиева – лектор по български език във Филологическия факултет в Белград, Албена Котева – гимназиална преподавателка по български език в Димитровград (Цариброд).
7. Рецензенти на Читанката са: д-р Ничка Бечева – доцент във Филологическия факултет в Белград, Галина Шаралиева – лектор по български език във Филологическия факултет в Белград, Албена Котева – гимназиална преподавателка по български език в Димитровград (Цариброд), Димитринка Пенева – начална учителка в Босилеград.
 8. Комплектът съдържа: учебник по български език, читанка и работна тетрадка.
 9. Рецензенти на Читанката са: д-р Мариана Алексич, доцент във Филологическия факултет в Белград, Дешка Георгиева, гимназиална преподавателка по български език в Босилеград и Албена Котева, гимназиална преподавателка по български език в Димитровград (Цариброд).

ЛИТЕРАТУРА

- Георгиева Д. (2005). *Читанка : за втори клас на основните училища*. Белград: Издателство за учебници и учебни помагала.
- Георгиева Д. (2005). *Читанка : за трети клас на основните училища*. Белград: Издателство за учебници и учебни помагала.
- Давитков, И. (2025). „Езикът като предимство и предизвикателство: [интервю]“. *Културна алтернатива*, 1(3), 99 – 100.
- Давитков, И. (2022). Българският език в образователната система на Югославия (от края на Втората световна война до началото на 70-те). *Zeszyty Łużyckie*, 58, 109 – 134.
- Дончева, Д., Георгиева Д. (2012). *Читанка: за първи клас на основните училища*. Белград: Издателство за учебници.
- Йованович Й. (2006). *Читанка: за четвърти клас на основните училища*. Белград: Издателство за учебници и учебни помагала.
- Радкова, А, Петров, А., Падешка, М., Давитков, И. (2014). Обучението по български език в гр. Димитровград, Република Сърбия – реалности и тенденции. *Български език и литература*, (2), https://elearn.uni-sofia.bg/pluginfile.php/95222/mod_resource/content/1/BeL_022014.Radkova%2CPetrov%2CPadeshka%2CDavitkov.pdf
- Стоименов, В., Карамфилов, Р., Миланов, М. (1999). *Светли училищни дни: избрани четива за извънкласно четене по български език за I клас*. Београд: Завод за учебнике и наставна средства; Ниш: Братство.
- Стоименов, В., Карамфилов, Р., Миланов, М. (1999). *Здравей, училище любимо: избрани четива за извънкласно четене по български език за II клас*. Београд: Завод за учебнике и наставна средства; Ниш: Братство.

- Стоименов, В., Карамфилов, Р., Миланов, М. (1999). *Книгата е добър другар: избрани четива за извънкласно четене по български език за III клас*. Београд: Завод за учебнике и наставна средства; Ниш: Братство.
- Стоименов, В., Карамфилов, Р., Миланов, М. (1999). *Най-хубавото на тоя свят: избрани четива за извънкласно четене по български език за IV клас*. Београд: Завод за учебнике и наставна средства; Ниш: Братство.

REFERENCES

- Georgieva, D. (2005). *Chitanka: za втори клас на osnovnite uchilishta*. Belgrad: Izdatelstvo za uchebnitsi i uchebni pomagala.
- Georgieva, D. (2005). *Chitanka: za трети клас на osnovnite uchilishta*. Belgrad: Izdatelstvo za uchebnitsi i uchebni pomagala.
- Davitkov, I. (2025). Ezikat kato predimstvo i predizvikatelstvo: [intervyu]. *Kulturna alternativa*, I(3), 99 – 100.
- Davitkov, I. (2022). Balgarskiyat ezik v obrazovatelната sistema na Yugoslaviya (ot kraya na Vtorata svetovna vojna do nachaloto na 70- te). *Zeszyty Łużyckie*, 58, 109 – 134.
- Doncheva, D., Georgieva D. (2012). *Chitanka: za parvi клас на osnovnite uchilishta*. Belgrad: Izdatelstvo za uchebnitsi.
- Yovanovich, Y. (2006). *Chitanka: za четврти клас на osnovnite uchilishta*. Belgrad: Izdatelstvo za uchebnitsi i uchebni pomagala.
- Radkova, A, Petrov, A., Padeshka, M., Davitkov, I. (2014). Obuchenieto po balgarski ezik v gr. Dimitrovgrad, Republika Sarbiya – realnosti i tendentsii. *Balgarski ezik i literatura*, (2), https://elearn.uni-sofia.bg/pluginfile.php/95222/mod_resource/content/1/Bel_022014.Radkova%20CPetrov%20CPadeshka%20CDavitkov.pdf
- Stoimenov, V., Karamfilov, R., Milanov, M. (1999). *Svetli uchilishtni dni: izbrani chetiva za izvanklasno chetene po balgarski ezik za I клас*. Beograd: Zavod za uџbenike i nastavna sredstva; Nish: Bratstvo.
- Stoimenov, V., Karamfilov, R., Milanov, M. (1999). *Zdravey, uchilishte lyubimo: izbrani chetiva za izvanklasno chetene po balgarski ezik za II клас*. Beograd: Zavod za uџbenike i nastavna sredstva; Nish: Bratstvo.
- Stoimenov, V., Karamfilov, R., Milanov, M. (1999). *Knigata e dobar drugar: izbrani chetiva za izvanklasno chetene po balgarski ezik za III клас*. Beograd: Zavod za uџbenike i nastavna sredstva; Nish: Bratstvo.
- Stoimenov, V., Karamfilov, R., Milanov, M. (1999). *Nay-hubavoto na toya svyat: izbrani chetiva za izvanklasno chetene po balgarski ezik za IV клас*. Beograd: Zavod za uџbenike i nastavna sredstva; Nish: Bratstvo.

FROM THE ALPHABET TO LITERATURE: READERS IN PRIMARY EDUCATION IN BULGARIAN LANGUAGE AND LITERATURE IN SERBIA

Abstract. This article examines the role of readers (chitanki) in the teaching of Bulgarian language and literature at the primary education level in the Republic of Serbia (grades I – IV), situating them within the context of language instruction for the Bulgarian national minority. The analysis emphasizes the significance of these educational publications as instruments for preserving and developing linguistic competence, cultural identity, and traditional heritage, as well as for promoting the principles of equality and intercultural dialogue. The positive impact of mother-tongue education on students' cognitive development, reading literacy, and overall academic achievement is highlighted.

The study presents a content-based and functional analysis of the readers, considering their structure, thematic scope, and methodological potential for developing skills in reading comprehension, interpretation, and text production. It also addresses the role of supplementary reading collections, which include works by Bulgarian, Serbian, and international authors, as well as texts by authors from the Bulgarian community in Serbia, contributing to the cultivation of reading motivation and the development of students' emotional and aesthetic literacy.

Keywords: Bulgarian literature; textbook; primary education; national minorities; Bulgarian language; cultural identity; educational resources; extracurricular reading; intercultural dialogue

✉ **Elizabeta Georgiev, PhD Student**

ORCID iD: 0009-0008-1463-4916

Sofia University "St. Kliment Ohridski"

2, Nušičeva St.

Dimitrovgrad, Serbia

E-mail: betageorgiev@yahoo.com